

ÅKE ANDRÉN

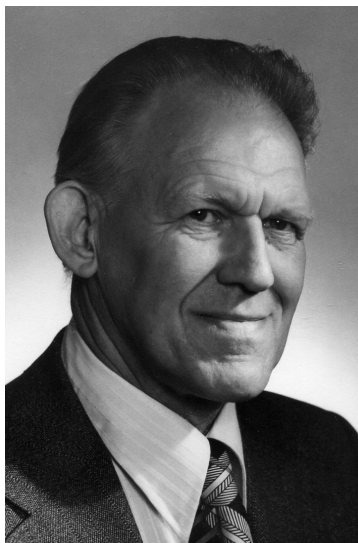
AKE ANDRÉN avled drygt nittio år gammal den 4 oktober 2007. Han invaldes i Vitterhetsakademien år 1980. Han var då professor i praktisk teologi vid teologiska fakulteten vid Uppsala universitet.

Han föddes den 19 maj 1917 i Slättåkra i Hallands län som son till kyrkoadjunkten Victor Andrén och dennes hustru Andréa Johanson. Fadern blev senare kyrkoherde i Getinge pastorat varför Getinge prästgård blev de tre barnens huvudsakliga uppväxtmiljö. Fadern hade prästvigts år 1911 och avlade vid sidan om sin prästjänst en teologie licentiatexamen med inriktning på Luthers teologi. Det fanns alltså en studie- och forskningstradition i hemmet. Läroverket i Halmstad låg närmast, och Åke Andrén tog studentexamen där på den helklassiska grenen år 1936. Betygen var bra med stort A i teckning. De hade säkert kunnat bli ännu bättre också i andra ämnen, men ynglingen Åke utvecklade stor aktivitet på sina intresseområden, vilket säkert förhindrade koncentrerade studier vid läroverket. Framför allt hade han ett stort botaniskt intresse. Han förvärvade med tiden djupa kunskaper i ämnet och byggde upp ett ständigt växande herbarium. Intresset för naturen, understött av framför allt modern, innebar också samlande av fjärilar. Som sjuttonårig gymna-

sist fick han ett stort stipendium för att inventera fjärilsbeståndet på en ort norr om Halmstad. Fjärilssamlandet följde honom livet igenom och han hade med tiden en mycket stor samling i hemmet i Uppsala. Somrarna på Öland gav ständigt nya tillskott. Också fotografering hörde till hans intressen.

Åke Andrén inskrevs vid teologiska fakulteten vid Lunds universitet 1936 och här blev hans studie- och forskarförmåga snart uppenbar. Han avlade teologisk-filosofisk examen 1937, teologie kandidatexamen 1941 och praktisk-teologiska prov för prästexamen samma höst. Prästvigningen för Göteborgs stift dröjde dock till 1943. Beredskapsåren under kriget medförde militärtjänstgöring bland annat i Svinesund och Värmland, och detta fördröjde för honom, liksom för många andra, studier och forskning.

Han påbörjade doktorandstudier år 1945 för professorn i praktisk teologi med kyrkorätt Sven Kjällerström. Denne hade utnämnts till professor år 1941 och höll på att bygga upp ett mycket kreativt doktorandseminarium. Åke Andrén tillhörde första generationens elever till Kjällerström, vars doktorandseminarium sedan höll samma höga klass under hela dennes professorstid till 1967. Kjällerström var vid denna tid främst inriktad på svenskt 1500-tal men hade föreslagit Åke Andrén att skriva en avhandling om reformationsjubileet 1793. Efter en tid övergav Andrén dock detta ämne och inriktade sig också han på svenskt 1500-tal. Han avlade teologie licentiatexamen i maj 1948. Avhandlingen skulle behandla nattvardens ställning i Sverige under 1500-talet. Under arbetet med avhandlingen påträffade han på Kungliga biblioteket i Stockholm ett dittills okänt 1500-talsdokument. Det skulle dock inte komma att utgöra en större källgrupp i avhandlingen. Dokumentets titel var ”Introductorium theologicum”, en praktisk handledning för djäknar och predikanter, som skulle börja sin första prästerliga verksamhet. Det försvunna originalet daterades till 1539–1540 och författare var ärkebiskop Laurentius Petri. Åke Andrén ederade nu denna skrift med omfattande inledningar

om tillkomst, förlagor, kommentarer och analyser. Boken kom ut år 1950 med titeln *Introduitorium theologicum. Studier till ett dokument om prästerlig församlingstjänst från svensk reformationstid* (235 sidor).

Gradualavhandlingen ventilerades i maj 1952 med titeln *Nattvardsberedelsen i reformationstidens svenska kyrkoliv. Skriftermål och fasta* (350 sidor). Den tidsperiod Åke Andrén avsåg med reformationstiden omfattade större delen av 1500-talet med en slutpunkt i 1614 års kyrkohandbok. Eftersom han drog utvecklingslinjerna för skriftermål och fasta från fornkyrka, över medeltid och till början av 1600-talet blev det långa tidsperspektiv, men med en koncentration på 1500-tal. Den forskningsmässiga bakgrunden hade avhandlingen i Sven Kjöllersströms 1500-talsforskning och den forskningsmiljö denne skapat i sitt seminarium. Men det fanns också andra impulser. Från 1930-talet hade det vuxit fram en stark internationell liturgivetenskaplig forskning om mässan inom

den romersk-katolska kyrkan. Om mässa och nattvard fanns inte något motsvarande gällande de olika evangeliska kyrkorna, med undantag av Yngve Brilioths redan då klassiska undersökning *Nattvarden i evangeliskt gudstjänstliv* 1926. Åke Andréns ville fylla denna lucka. Det fanns alltså en ekumenisk ansats i Åke Andréns forskningar redan vid slutet av 1940-talet och början av 1950-talet. Ekumeniken skulle senare bli huvudspåret i hans forskning. I förordet till avhandlingen nämns också professorn i kyrkohistoria i Lund Hilding Pleijel som en ”andre handledare”. Åke Andréns hade även följt Pleijels forskarseminarium och denne hade till och med läst avhandlingen i korrektur. Detta borgade för ytterst få tryckfel. Pleijel var upp i 95-årsåldern en suverän upptäckare av korrekturfel. Vid en återläsning av doktorsavhandlingen från 1952 upptäcker man att Åke Andréns på ett då nytt sätt också utnyttjat bildmaterialet från 1500-talet och integrerat det med texten. Han kom att alltmer vidareutveckla sitt ikonografiska intresse i sin forskning.

Doktorsavhandlingen fick ett mycket gott mottagande och medförde docentkompetens. Han vikarierade på professuren i Lund redan hösten 1953 och utnämndes till professor i praktisk teologi med kyrkorätt vid teologiska fakulteten i Uppsala 1 juli 1954. Professuren där hade plötsligt blivit ledig då professor Dick Helander utnämns till biskop i Strängnäs. Till meriteringen för professuren hörde en tredje stor monografi, förbådd redan i doktorsavhandlingen ”då stora partier föreligger i utarbetat skick”. Denna undersökning trycktes 1954 med titeln *Högmässa och nattvardsgång i reformationstidens svenska kyrkoliv* (516 sidor). I centrum i undersökningen stod det dogmatiska tänkandet om konsekrationen i nattvarden. Ett för undersökningen centralt källmaterial hade hämtats från landskapshandlingarna i Kammararkivet om församlingarnas vin- och oblatinköp, som underlag för att beräkna nattvarvsfrekvensen på 1500-talet. Åke Andréns hade i unga år visat sig vara en mycket skicklig arkivforskare som med skarpt utmejslade frågeställningar kunde arbeta sig igenom stora källgrupper. Därtill kom att han vid analyserna

hade större teologisk skärpa än sin läromästare Sven Kjöllnerström. Detta uppskattades mycket av de lundensiska systematiska teologerna Gustaf Aulén, Anders Nygren, Ragnar Bring och Gustaf Wingren som alla själva var reformationsforskare, men inom det systematiskt-teologiska området. När Åke Andrén år 1954 blev professor hade han 1952–1954 publicerat tre stora monografier rörande svenskt 1500-tal om sammanlagt 1 100 sidor av hög kvalitet, och med utvecklingslinjer från fornkyrkan – alltså ett tidsperspektiv om fjorton decennier. Han var nu 37 år gammal. Efter uppväxtåren i Halland, tolv års studie- och forskartid i Lund och några år som präst i Göteborgs stift lämnade han Lund för Uppsala, där han kom att stanna under resten av sitt liv. Flyttningen skedde tillsammans med den växande familjen. Han hade 1945 ingått äktenskap med Signe Edwall, medicine licentiat och legitimerad läkare och ögonspecialist. Med tiden föddes tre barn i äktenskapet.

De tio första professorsåren i Uppsala medförde naturligtvis en avmattning i den egna forskningen. Det gällde att bygga upp ett nytt forskarseminarium med basen i grundutbildningen, delta i det gemensamma fakultetsarbetet, vilket ingalunda var lätt för en ung och i Uppsalamiljön hittills okänd professor, ansvara för den praktiska prästutbildningen som fortfarande låg inom den teologiska fakulteten, vara representant i Uppsala domkapitel och också dekan för fakulteten. Denna hade på 1950-talet en utsatt ställning med ifrågasättande av sin vetenskaplighet och existens i skuggan av Hedeniusdebatten. Men samtidigt flödade från Åke Andrén en jämn ström av uppsatser och översiktsartiklar i främst tyska facktidskrifter, medarbetarskap i uppslagsverk och framställande av läromedel i hans ämne.

Han började också i stigande grad utnyttjas i statligt och kyrkligt utredningsarbete. Det gällde först kyrka–stat-frågan där han var engagerad 1958–1964. Sedan upptäckte Svenska kyrkan hans analytiska förmåga och eminenta ledarskap. Han fick uppdrag som ordförande i en mängd utredningar i biskopsmötets regi men framför allt i den statliga utred-

ningen Svenska kyrkans handboks-kommitté från 1968. Åke Andréén flyttade nu också sitt forskningsområde från svenskt 1500-tal till 1900-talets gudstjänstutveckling, liksom tidigare i ett brett internationellt och eumeniskt perspektiv. I dåtida svensk statlig utredningstradition lämnade denna kommitté ett mycket stort antal utredningar ifrån sig. Åke Andréén författade själv åren 1974 till 1985 en mängd stora texter: om liturgiska utvecklingslinjer inom de lutherska, reformerta och i världens kyrkor under de senaste decennierna, om äktenskap och vigselliturgiska utvecklingslinjer, utredningar om huvudgudstjänster, evangeliebok, kyrkliga handlingar, liturgisk försöksverksamhet inom Svenska kyrkan och fram till den sista texten i den statliga utredningen 1985 med titeln ”Kyrkoinvigningen – liturgiska utvecklingslinjer”.

Efter 29 år som professor pensionerades Åke Andréén 1984. Han fortsatte sitt modernhistoriska författarskap men återvände samtidigt till sitt första forskningsområde, svensk reformationshistoria. Under sitt första forskardecennium hade han samlat på sig ett enormt källmaterial som han nu ville utnyttja. År 1990 publicerade han flera betydande bidrag inom ett stort nordiskt forskningsprojekt i boken *Reformationens konsolidering i de nordiska länderna 1540–1610*, som jag ledde, och där han också ingick i lednings- och redaktionsgruppen. Jag började då närmare lära känna honom som person och forskare. De olika dragen i hans person hängde samman. Denna kännedom fördjupades under arbetet med tredje volymen av det stora projektet Sveriges kyrkohistoria, där Åke Andréén tog på sig den stora uppgiften att vara huvudförfattare för volymen *Reformationstid*, som utkom år 1999. Hans huvudtext omfattade 235 sidor förutom specialartikel. När han accepterade uppdraget var han nästan åttio år gammal, men han tvekade inte. Jag var medlem av redaktionskommittén. Vi hade principen att vid dagslånga forskarseminarier med huvudförfattarna undan för undan diskutera texterna till de olika kapitlen, vars struktur vi tidigare enats om. Åke Andréén levererade alltid sina preliminära texter i god tid, följde tidsplanen exemplariskt och hade all-

tid mycket goda illustrationsförslag. Hans bildintresse blommade fullt ut. När seminariedagarna, som pågick regelbundet under ett års tid, närmade sig slutet framemot sextontiden, och vi andra tjugo till trettio år yngre professorer började känna oss utmattade, var Åke Andrén fortfarande pigg, nyter och beredd på fortsatt diskussion. Och när vi ibland hävdade att han ändrat sig betydligt i sina positioner från 1950-talet – när vi nu läste hans nya texter om 1500-talet – svarade han frankt och prestigelöst att man måste ändra sig som forskare om det finns goda argument för detta och forskningsfronten förflyttats.

Detta leder över till ett slutomdöme om Åke Andrén som forskare men också som människa. Vad drev honom i hans liv och i hans vetenskapliga verksamhet? Jag började mina minnesord med att nämna hans naturintresse under barn- och ungdomsåren, fjärlingssamlandet, det växande herbariet, fåglarna. Vetgirigheten, nyfikenheten och kunskapsökandet inom dessa områden växte och varade livet ut. Under senare år blev han också en stor kännare av orkidéer, och bland de sista tryckta texterna var Ordförandeord i publikationen *Orkidéer. Medlemsblad för Svenska orchidésällskapet*. Det fanns ett linneanskt drag i hela Åke Andrén's liv – förundran inför naturen och vad han väl som präst också såg som Guds skapelse och en glädje att få vara med och utforska denna.

Samma intresse hyste han också för människorna, särskilt ungdomen. Han hade själv ett ungdomligt sinne livet ut. Detta kom särskilt till uttryck i hans kanske inte utåt så kända men starka och betydande engagemang inom scouting. För att förstärka ekonomin under studieåren hade han år 1942 blivit sekreterare i KFUM i Lund. Han stannade kvar i svensk och internationell scouting livet ut. Han hade från 1950-talet en central position, medverkade regelbundet i tidskriften *Scouting* och därefter 1967–72 i *Ung värld*, för vilken han var ansvarig utgivare. Han deltog regelbundet i en mängd nationella och internationella scoutkonferenser och uppmärksammades också nationellt och internationellt med utmärkelser för sina stora insatser. Naturintresse och ledarskap förenades.

Förundran, nyfikenhet och ett ständigt erövrande av ny kunskap utmärkte honom också som forskare. Därför var han alltid beredd att revidera tidigare ståndpunkter. Han gjorde det med gott humör och bevarade alltid sitt lugn, och bibehöll livet ut sin energi inför ständigt nya projekt. Vetgirigheten och det goda humöret kännetecknade honom också som medlem i vår akademi, där han gärna deltog i diskussionerna nästan oavsett vilket ämnet var. Man kan alltid vinna ny kunskap. I Akademien minnestecknade han också inkännande sin lärare Sven Kjällström och kollegerna Sven Göransson och Carl Fredrik Hallencreutz.

Ingmar Brohed